Victor PETRESCU
(Târgovişte)

DESPRE PRIMELE TIPĂRITURI PE TERITORIUL ROMÂNESC ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

About the first printed works from the Romanian territory in the sixteenth century

Abstract. With the use of a great documentation, scientifically elaborated, the author of the study, a critic and a literary historian, a historian of culture, do a survey and a brief analysis of the first printings on the Romanian territory in the sixteenth century, characte/rizing it as a flourishing period of the Romanian culture. In the opinion of the investigator, these printings are a consequence of internal evolution of Romanian society. Having a high circulation, they have created a typographic tradition increasing not only the treasure of Romanian spirituality but also the entire culture of the southeastern Europe.

Keywords: Lordly authority, lordly residence, foundation, cultural centers, miniature art, religion books, the art of printing, printing material, ornaments.

În perioada dezvoltării societății feudale pe pământ românesc consolidarea autorității domneşti duce la măsuri politico-administrative precum şi la o importantă activitate pe tărâm cultural. Asistăm la un proces de unificare a culturii feudale la curţile voievozilor, care-şi exercită din ce în ce mai mult dominația asupra întregului teritoriu pe care-l stăpânesc. Acestea devin principalele centre de cultură odată cu desăvârşirea procesului de centralizare fiscală, administrativă şi militară. Pe lângă ele, precum şi pe lângă curţile boiereşti şi bisericeşti, se depunea o rodnică activitate, cultura prezentându-se fie ca literatură bisericească (exclusiv pentru necesitățile Bisericii), fie ca literatură istorică.

La sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea cultura feudală cunoaşte o perioadă înfloritoare. Este perioada ctitoriilor de biserici, a capodoperelor arhitecturale din Țara Românească şi Moldova (mănăstirile din nordul Moldovei, Mănăstirea Argeşului, Mănăstirea Dealu), a manuscriselor de o deosebită valoare artistică, de la curtea lui Ştefan cel Mare, a culmii literaturii medievale *(Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie),* a folosirii din ce în ce mai consecventă a limbii române în scris.

În acest context de puternic avânt cultural trebuie încadrat şi fenomenul apariției, la începutul secolului al XVI-lea în Țara Românească, a tiparului ca rod al unui nivel superior de viața economică, social-politică şi culturală.

BDD-A22726 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:00 UTC)

Despre acest moment de o deosebită importanță în viața culturală a poporului român au scris mult o serie de cercetători atât din țară, cât şi de peste hotare [1]. El a stârnit de asemenea, numeroase controverse, concluziile fiind diferite (la multe dintre ele se vor face referiri în cele ce urmează). Cercetând procesul apariției tiparului în Țara Românească ca rezultat al dezvoltării societății feudale la începutul sec. al XVI-lea, precum şi în urma unei călătorii de studii întreprinsă în vara anului 1971 în Iugoslavia, la Cetinje (azi Muntenegru), vom încerca să facem câteva considerațiuni cu privire la apariția tipăriturilor macariene pe pământ românesc. Ele trebuie interpretate **ca o consecință a dezvoltării interne a societății româneşti,** într-o strânsă interdependență cu cea a popoarelor balcanice vecine şi a întregului context european.

Epoca înfloririi culturii europene, a marilor creații ale Renaşterii cunoaşte în cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea o invenție epocală; apariția tiparului cu litere mobile. Acest mod de tipar se răspândeşte apoi cu repeziciune în toate țările lumii contribuind din plin la dezvoltarea culturală şi spirituală a popoarelor. La sfârşitul secolului al XV-lea (1483) la Veneția apare şi prima carte imprimată în glagolitic. O vie activitate tipografică se desfăşoară apoi la Cracovia, unde începând cu 1491 Schweipolt Fiol tipăreşte primele cărți în slavonă cu caractere chirilice [2].

Tipărirea cărților slavone cu caractere chirilice fiind în scurt timp interzisă de către Biserica Catolică în Polonia, va fi reluată de slavii din Sud-Estul Europei ca o necesitate imperioasă pentru Biserica Ortodoxă de aici. Astfel, în Muntenegru (la Cetinje) va funcționa între 1493-1496 o nouă tipografie cu caractere chirilice datorită străduințelor voievodului Gheorghe Cernoievici şi a ieromonahului Macarie [3]. Ea îşi încetează activitatea în 1496 din cauza invaziei turcilor în Peninsula Balcanică, Muntenegru pierzându-şi independența. Cele 6 cărți în slavoneşte: un *Octoih* în două părți, (1493-1494), o *Psaltire* (1495), *Molitvelnicul* (1494), din care s-au păstrat exemplare şi *Evangheliar* sunt realizate în condiții vitrege, sub amenințarea invaziei otomane. Calitatea materialului tipografic nu se ridică la nivelul tipăriturilor venețiene.

În opinia lui Nicolae Iorga, „Tipărirea cărților slavone nu-şi putea găsi un adăpost în Balcani, în acel sfârşit al veacului al XV-lea, când ultimele rămăşițe de stăpânire creştină se înecau în noroiul turcesc. Meşterii trebuiau să-şi caute un sprijin, un ocrotitor, dincoace de Dunăre, unde se păstrau vechile forme de stat” [4].

De asemenea, Nicolae Cartojan explică fenomenul astfel: Tipărirea cărților necesare cultului divin corespundea atunci în țările slave din Balcani unei necesități adânci, simțite [5].

Istoria tiparului chirilic consemnează Țara Românească (1508) ca cel de al patrulea centru din Europa, fiind urmat apoi de Praga (1517), Veneția (1519 – fondator fiind Bojidar Vukovici), Wilno (1525 – fondator fiind Francisk Skorina) etc.

Apariția primelor tipărituri pe teritoriul românesc [6] a format obiectul unor studii ale cercetătorilor români şi străini, problemele legate de acest fenomen fiind numeroase

BDD-A22726 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:00 UTC)

şi nu pe deplin clarificate. Una dintre cele mai discutate se referă la **locul unde s-au tipărit aceste** cărţi ce poartă stema Ţării Româneşti.

Unii cercetători au susţinut ideea tipăririi primelor cărţi româneşti de limbă slavonă, în afara graniţelor, la Veneţia [7] sau a provenienţei din acest centru a materialului tipografic. S-au mai încercat şi alte localizări. O sinteză a fost făcută în lucrarea *Târgovişte, vechi centru tipografic* românesc [8], în care autorii au realizat un tabel cu ipotezele emise în timp în ceea ce priveşte locul apariţiei: Târgovişte, Dealu, Govora, Snagov, Curtea de Argeş, Bistriţa, Veneţia. Dintre cei care au susţinut apariţia la Târgovişte sau Dealu a tipăriturilor amintim pe: Ion Bianu, Nerva Hodoş, Constantin Moisil, Dan Simonescu, P. P. Panaitescu, Alexandru Odobescu, Constantin C. Giurescu, Mircea Tomescu, Ştefan Ştefănescu, Alexandru Piru, Victor Petrescu, Gheorghe Buluţă, Mircea Păcurariu, Florin Rotaru, Agnes Erich. Concluziile la care s-a ajuns, în studiile, articolele sau lucrările elaborate de cei enumeraţi mai sus au fost că, deşi la Mănăstirea Bistriţa s-au găsit majoritatea exemplarelor *Liturghierului* (Mănăstirea fiind, în acea vreme, un important lăcaş de cultură) totuşi locul unde au apărut tipăriturile macariene nu putea fi decât reşedinţa domnească (Târgovişte) sau împrejurimile ei.

Marea majoritate însă, sunt adepţii ideii că tiparul nu este, o simplă transplantare a celui chirilic de la Cracovia, Cetinje sau Veneţia, ci este rezultatul dezvoltării societăţii româneşti [9].

În emiterea acestor ipoteze s-a ţinut cont, în primul rând, de consideraţiunile privind tehnica tipografică şi mai puţin de cele de ordin social-economic şi cultural care sunt primordiale, după opinia noastră. Astfel, ideea provenienţei materialului tipografic, precum şi cea a tipăririi cărţilor la Cracovia, nu se fundamentează ştiinţific.

După cum am arătat, la Cracovia s-au tipărit primele cărţi slavone cu literă chirilică. Dacă primele tipărituri apărute pe teritoriul românesc ar fi în legătură cu acest important centru cultural, ele ar fi apărut desigur în Moldova şi nu în Ţara Românească, deoarece aceasta, încă din timpul lui Ştefan cel Mare, întreţinea strânse legături economice şi culturale cu Polonia. De asemenea, aici exista o veche tradiţie, copiştii manuscriselor ajungând la o mare artă miniaturistică [10].

Analizând comparativ materialul tipografic, precum şi tehnica imprimării (tiparul, hârtia, ornamentaţia, legătoria), Ludovic Demény [11] a ajuns la concluzia că între tipografia chirilică a lui Schweipolt Fiol de la Cracovia şi cea a lui Macarie din Ţara Românească nu există nici o legătură din punct de vedere tehnic. Dacă Macarie ar fi tipărit la Cracovia unde, după opinia cercetătorului bulgar Peter Atanasov [12], ar fi desfăşurat o activitate bogată, ea nu rămânea neconsemnată în documentele de arhivă existente aici. De asemenea, tipăriturile cracoviene sunt redactate pe baza textelor slave orientale, cele macariene folosind bulgara de origine sud-slavă.

Apariţia tiparului în Ţara Românească trebuie încadrată în istoria generală a dezvoltării sociale şi culturale. La sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea asistăm la consolidarea puterii feudale. În cadrul acestui program de centra-

BDD-A22726 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:00 UTC)

lizare a puterii domnul a căutat să atragă de partea sa Biserica Ortodoxă scoțând-o de sub influența boierilor, transformând-o apoi într-un instrument material şi spiritual necesar puterii domneşti. În Moldova Ştefan cel Mare începe acest proces mai devreme ridicând numeroase biserici, încurajând activitatea de copiere a cărților de cult, manuscrisele lucrate aici, fiind de o deosebită valoare artistică. Acelaşi lucru va face puțin mai târziu către sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea şi Radu cel Mare în Țara Românească, care înalță Mănăstirea Dealu, din preajma Târgoviştei, organizează viața bisericească cu ajutorul fostului patriarh al Constantinopolului, Nifon, devenit Mitropolit al Țării Românești. Acesta înființează noi episcopii (Râmnic şi Buzău).

S-a ivit necesitatea, din ce în ce mai imperioasă, ca Biserica Ortodoxă Română să beneficieze de cărți necesare cultului. Manuscrisele lucrate de călugări în mănăstiri, nu mai puteau satisface noile cerințe fiind totodată şi foarte scumpe.

Înflorirea culturală era o consecință firească a progresului realizat de întreaga societate feudală. Pe plan extern, Țara Românească îşi dezvoltă relații de prietenie cu popoarele sud-dunărene (Serbia, Muntenegru), întreține un comerț înfloritor cu diverse oraşe transilvănene (Sibiu, Braşov) şi chiar cu centre mai îndepărtate (Veneția, Lipsea). Aproape asemănător din punct de vedere social-economic şi cultural cu Țările Române se dezvoltau la sfârşitul secolului al XV-lea şi statele slave vecine: Muntenegru, Serbia, Ucraina, cu care Țara Românească şi Moldova aveau strânse legături, mai ales economice şi culturale.

Apariția tiparului românesc trebuie pusă în legătură cu relațiile existente între Țara Românească şi voievodatul Muntenegrului. La sfârşitul secolului al XV-lea, acesta cunoştea de asemenea o perioadă înfloritoare sub domnia lui Gheorghe Cernoievici (care se intitula domn de Zeta). Acesta promova o politică de independență, mai ales după 1490 sprijinindu-se pe ajutorul Veneției cu care comunica prin portul Cattaro, având şi legături de rudenie (era căsătorit cu o nobilă venețiană, Elisabeta, fiica lui Antonio Erizzo) [13]. Aceste legături au fost, credem, determinante în inițiativa sa de a instala o tipografie în Muntenegru în preajma reşedinței domneşti (Cetinje), la Ovod [14] (mănăstire ctitorită de tatăl său, la 12 km depărtare). Ea a fost în scurt timp mutată la mănăstirea din Cetinje. Venețienii dețineau pe atunci supremația nefiind dispuşi să înstrăineze meşteşugul tiparului care era o cale aducătoare de noi venituri. După introducerea lui în 1470 de către Nicolae Jensen Veneția devine în scurt timp cel mai mare centru tipografic european. Se înscria în marele circuit economic făcut de statul venețian cu celelalte state vecine, producția de carte depăşind, evident, necesitățile şi posibilitățile de plasament locale. Aşa se explică credem înființarea unor secții în celebrele tipografii ale lui Andreas Torresano şi Aldo Manuzio, ca cea slavă, glagolitică, ebraică etc.; aceasta este probabil rațiunea care va conduce la înființarea unor tipografii, cu material venețian şi cu meşterii formați aici, în diverse centre din Europa, cu care Republica întreținea legături comerciale [15]. După cum am arătat, Cetinje era unul din aceste centre. Odată

BDD-A22726 © 2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:00 UTC)

cu pătrunderea turcilor în Muntenegru (1596) şi cu supunerea lui, familia Cernoievici este nevoită să se exileze împreună cu o serie întreagă de cărturari aflaţi la curte. O parte găsesc adăpost la Veneţia, după care se îndreaptă spre curtea voievodală din Târgovişte [16]. Printre ei se afla probabil şi ieromonarhul Macarie, adus aici de ieromonarhul Maxim, viitor mitropolit al Ţării Româneşti. Găsind condiţii favorabile, domnul şi Biserica fiind direct interesaţi în apariţia cărţilor religioase de cult, organizează la ctitoria lui Radu cel Mare de la Mănăstirea Dealu o tipografie de sub teascurile căreia ies, între 1508-1512, primele cărţi slavone tipărite pe teritoriul românesc: *Liturghier* (1508), *Octoih* (1510), *Tetraevanghel* (1512).

Părerile diferă, fiind împărţite între Târgovişte ca reşedinţă domnească şi mănăstirile Dealu şi Bistriţa [17]. Aici era centrul vieţii social-economice, politice şi a celei religioase, ori un astfel de meşteşug de o deosebită valoare şi importanţă pentru acel timp, fiind şi un privilegiu domnesc, nu şi-ar fi găsit alt loc decât în capitala ţării. De asemenea, ipoteza instalării tipografiei la mănăstirea Dealu este cea mai aproape de adevăr, domnul Radu cel Mare vrând să dea şi prin aceasta o nouă strălucire ctitoriei sale [18].

Totodată, la Târgovişte, pe vremea lui Radu cel Mare se crease un mediu de cultură înaltă care se oglindeşte şi în convorbirea călătorului italian Francesco delle Vale cu călugării de la Mănăstirea Dealu, aceştia amintindu-i italianului despre originea noastră romană [19]. Acest mediu îl întreţineau şi călugării franciscani de la Mănăstirea Sancta Maria Gratiarum din oraş. Climatul necesar dezvoltării unei alese culturi l-a asigurat Radu cel Mare prin bunăstarea vieţii materiale de la curtea sa. Bunele relaţii de prietenie cu Vladislav al II-lea, regele Ungariei, au ajutat la desfăşurarea unui comerţ bogat cu Braşovul şi Sibiul [20]. Astfel, domnitorul a asigurat liniştea ţării dinspre hotarul de Apus canalizându-şi întreaga energie spre organizarea ţării din punct de vedere social, dar şi cultural, religios. N. Iorga afirma că Leunclavius îl caracteriza ca un domnitor bun, drept, înţelept şi destul de potrivit pentru cârmuire, prin superioritatea lui de suflet [11].

O problemă de o deosebită importanţă, la care s-a încercat să se răspundă este cea a **originii materialului tipografic.** Dintre părerile expuse merită a fi luate în consideraţie cele care afirmă că materialul tipografic ar fi turnat la Veneţia sau lucrat manual în ţară. Analizând comparativ tipăriturile româneşti şi cele veneţiene, Virgil Molin şi Dan Simonescu au ajuns la concluzia că începuturile tiparului românesc sunt strâns legate de tiparul veneţian, având la bază o muncă şi o tehnică originar veneţiană [22]. În finalul studiului Dan Simonescu se întreba, pe bună dreptate, de ce cărţile, în ipoteza tipăririi lor la Veneţia, nu au lăsat nicio menţiune în bogata arhivă veneţiană dintre 1508-1512 [23]. Este probabil faptul că Macarie, care după cum am văzut avusese strânse contacte cu tipografiile veneţiene, să nu se fi folosit de experienţa căpătată aici. Dar neexistând niciun fel de informaţii care să ateste faptul că la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea s-ar fi tipărit acolo cărţi cu caractere chirilice [24], credem

BDD-A22726 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:00 UTC)

că litera, ca şi ornamentaţiile, sunt săpate în ţară având caracteristici poligrafice proprii, specifice, curat româneşti, care-şi aveau corespondent în manuscrisele moldovene de la începutul secolului al XV-lea [25].

Nu vom descrie toate tipăriturile macariene. Ne vom referi în câteva rânduri la *Evangheliarul slavonesc (Tetraevanghelul),* apărut la Târgovişte (Mănăstirea Dealu, 1512). În ***Bibliografia românească veche*** [26] este descris astfel: *Volum în 4° de 290 foi, împărţite în 37 caiete, fără paginaţie, cu signatură chirilică, 2-37 pe prima şi pe ultima pagină a fiecărui caiet, afară de primul care nu are signatură. Caietele sunt compuse din câte opt foi, afară de primul, din patru foi şi una adăugată la început; al 30-lea caiet e compus din 9 foi şi al 37-lea, din 4 foi, dintre care ultima e albă. Tipărit cu negru şi roşu, cu câte 20 de rânduri pe pagină, pe hârtie groasă, cu diferite mărci de fabrică; iniţialele ornate, în general aceleaşi ca ale* ***Liturghierului*** *din 1508, cu excepţia câtorva, de un model nou*.

Epilogul consemnează: *... cu porunca Domnului, Io Basarab, marele Voievod ...eu întru Christos rob, călugărul Macarie am ostenit pentru aceasta şi am săvârşit această carte în anul 7020, crugul soarelui 20, al lunii nouă, indictonul 14, luna lui iunie 25 zile* [27]. De asemenea, tipograful afirma: *Rog, deci, pe cei tineri şi pe cei maturi şi pe cei bătrâni, care citiţi sau scrieţi, pentru dragostea lui Hristos, să îndreptaţi, iar pe noi, care cu osârdie am trudit la această lucrare, să ne binecuvântaţi, pentru ca, împreună slăvim pe Tatăl, de la care sunt toate, pe Fiul, prin care sunt toate, pe Sfântul Duh, întru care sunt toate, aici să dobândim pace şi miluire, iar, acolo, cu această lumină şi bucurie să strălucim. Amin.* Însemnătatea *Tetratevangheliei* lui Neagoe (1512) stă în faptul că este prima tipăritură pentru toţi ortodocşii care foloseau limba slavă ca limbă oficială a cultului religios, indiferent de ţara unde locuiau. Ca măiestrie grafică este aşa de artistic concepută, încât ornamentele ei (până şi stema Ţării Româneşti), o parte din iniţialele mărite şi împodobite au fost desenate aproape întocmai şi folosite la imprimarea *Tetratevangheliei* de la Belgrad din 1552 [28].

Este cert faptul că primele tipărituri au fost rezultatul politicii de întărire şi atragere a Bisericii Ortodoxe pentru sprijinirea acţiunii de centralizare a statului feudal. Se adresau tuturor românilor, mai mult chiar, întregului sud-est european ortodox (sârbi, bulgari, ruşi) devenind astfel cărţi fundamentale ale Bisericii *(Liturghierul, Evanghelia,* de exemplu) [29].

Au avut o largă circulaţie, creând o tradiţie tipografică ce va fi continuată atât în Ţara Românească cât şi la Braşov sau în centre europene (Belgrad). Mario Ruffini afirma că *Liturghierul* de la 1508 are un loc distinct nu numai în istoria tipografiei Europei sud-orientale, ci şi ocupă un loc important în istoria culturală şi religioasă a timpului [30].

Ele fac parte din tezaurul de spiritualitate şi cultură românească aparţinând totodată culturii feudale din Sud-Estul Europei.

BDD-A22726 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:00 UTC)

Note

1. Dintre ei amintim: Nicolae Iorga, Alexandru I. Odobescu, Nicolae Cartojan, Sextil Puşcariu, Ion Bianu, Alexe Procopovici, P. P. Panaitescu, Mircea Tomescu, Dan Simonescu, Virgil Molin, Barbu Teodorescu, Ludovic Demény, Damaschin Mioc, Livia Bacâru; dintre cercetătorii străini: Karataev, Iosip Badalič, Dajan Medacovič, V. Jagič, A. I. Sobolevski, Peter Atanasov.

2. Istoria tiparului consemnează 5 cărţi tipărite la Cracovia *(Octoihul, Ceaslovul* – datate 1491, *Triodul Cventi* şi *Triodul Penticostar;* a cincea, *Psaltirea,* nu este descoperită, cunoscându-se despre ea doar menţiunea dintr-o publicaţie a anului 1721).

3. S-au tipărit 6 cărţi slavone: *Octoihul* (în două părţi 1493-1494, ce constituie un volum) din care se cunosc azi 2 exemplare complete aparţinând Muzeului de Istorie şi Mănăstirii din Cetinje; *Psaltirea* (1495), *Molitvenicul* (1494) – din care se cunosc şi sunt păstrate exemplare (Zagreb, Belgrad); *Ceaslovul* şi *Evangheliarul,* din care nu se cunoaşte niciun exemplar.

4. N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti,* ed. a II-a, Bucureşti, Ed. Pavel Suru, 1925, p. 138.

5. N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi,* vol. I, Bucureşti, Ed. Minerva, 1980, p. 53.

6. Macarie va tipări în Ţara Românească, la Târgovişte: *Liturghierul* (1508), *Octoihul* (1510), *Tetraevangheliarul* (1512).

7. Primul care a susţinut această idee, în 1861 fiind Alexandru I. Odobescu, urmat de G. Ionescu, iar recent de Virgil Molin (vezi *Venise, berceau de l'imprimerie glagolitique et cyrilique. Estrato da Studi veneziani – XII,* 1966, Leo Olschki – Editore, Firenze, 98 p. şi Virgil Molin, Dan Simonescu *Tipăriturile ieromonarhului Macarie pentru Ţara Românească în Biserica Ortodoxă,* LXXVI, 1958, p. 1008-1034).

8. Cf. Dan Simonescu, Gh. Buluţă, Victor Petrescu, *Târgovişte, vechi centru tipografic românesc,* Târgovişte, Ed. Bibliotheca, 2008, p. 26.

9. Pentru Ţara Românească ca loc al tipăriturilor pledează: B. P. Hasdeu, Nerva Hodoş, Nicolae Iorga, P. P. Panaitescu, Dan Simonescu, Mircea Tomescu, Ludovic Demény şi alţii, după cum am arătat mai sus.

10. Dintre cei ce continuă scrierea de mână se remarcă: Grigore Ţamblac, GavriiI Uric.

11. L. Demény, *L'imprimerie cyrilique de Macarios de Valachie* – „Revue Roumaine d'Histoire", t. III (1969), nr. 3, p. 549-574.

12. Peter Atanasov, *Les premiers livres slavo-bulgares imprimes,* Sofia, 1959, p. 255 şi *L'imprimerie en Roumanie et les Bulgares de Braşov au XVI-e siecle – La collaboration culturelle bulgaro-roumaine au XIV-e siecle.* În: „Etudes Balkaniques", 1967, nr. 6, p. 124.

13. Nicotae Cartojan, *Istoria literaturii române vechi,* vol. I, Bucureşti: Editura Fundaţiei Regale pentru Literatură şi Artă, 1940, p. 53-55.

BDD-A22726 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:00 UTC)

14. În privința locului tipografiei muntenegrene, părerile sunt împărțite, majoritatea fiind însă de acord că ea a funcționat mai întâi al Ovod, apoi la mănăstirea din Cetinje (P. Safarik, V. Jagič, L. Stoianovič, Iosip Badalič, D. Medakovič etc.).

15. Pot fi citate: Cetinje (Muntenegru), Senj (Croația) la sfârșitul sec. al XV-lea, pentru ca apoi, la începutul sec. al XVI-lea, numărul lor să sporească: Gorazde 1519-1523), Rujan (Uzice) (1536-1537), Gracanica (1538-1539) etc. (după Iosip Badalič – *Yugoslavica usque ad annum MDC,* 1960, Baden-Baden, Germany).

16. Controverse s-au purtat și în jurul identificării persoanei lui Macarie, a vieții acestui tipograf. Deși nu face obiectul studiului nostru, suntem de părerea celor care susțin (N. Iorga, P. P. Panaitescu, Mircea Tomescu, Damaschin Mioc etc.) identitatea dintre Macarie, tipograful de la Cetinje și cel din Țara Românească.

17. Mănăstirea Bistrița din nordul Olteniei, ctitorie a Craioveștilor, bătută cu tunurile de Mihnea, cum spun cronicile, la 1509.

18. Dintre cercetători, Alexandru Odobescu optează pentru Mănăstirea Dealu sau Veneția, Emile Picot – Târgoviște, Nicolae Iorga – Târgoviște, Dealu sau Bistrița, G. Pascu – Târgoviște etc.

19. N. Iorga, *Istoria românilor prin călătorii,* vol. I, București 1928, p. 12.

20. Cf. Al. Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare.* În: vol. *Lui Ioan Bianu, amintire,* București, 1916, p. 202-223.

21. N. Iorga, *O veste însemnată din trecutul nostru.* În: „Floarea darurilor", I (1907), vol. II, p. 435.

22. V. Molin, D. Simonescu, *Tipăriturile ieromonarhului Macarie pentru Țara Românească.* În: *Biserica Ortodoxă Română,* LXXVI (1958), nr. 10-11, p. 1005-1034.

23. *Ibidem.*

24. Primele cărți venețiene cu caractere chirilice provin din tipografia lui Bojidar Vuković, 1519.

25. P. P. Panaitescu, *Liturghierul lui Macarie* – 1508, București, 1961 și Ludovic Demény, *L'imprimerie cyrilique de Macarie de Valachie.* „Revue roumaine d'histoire" VII (1969), nr. 3, p. 572.

26. Ion Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche,* I (3), București, 1903, p. 9.

27. *Ibidem,* p. 14.

28. *Idem.*

29. P. P. Panaitescu, *op. cit,* p. 13.

30. Cf. Dan Simonescu, Gheorghe Buluță, Victor Petrescu, *Târgoviștea, vechi centru tipografic românesc,* Târgoviște, Ed. Bibliotheca, 2008, p. 34.

BDD-A22726 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:00 UTC)